

УДК 378:111.852:37.015.31

Мартиненко Людмила Василівна

аспірант

Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України

Мартыненко Людмила Васильевна

аспирант

Института педагогического образования и образования взрослых НАПН Украины

Martynenko Lyudmyla

Postgraduate Student of the

Institute of Pedagogical and Adult Education NAES of Ukraine

ТВОРЧА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ВЧИТЕЛЯ ЯК РЕЗУЛЬТАТ РОЗВИТКУ ЙОГО ЕСТЕТИЧНОГО ДОСВІДУ

ТВОРЧЕСКАЯ САМОРЕАЛИЗАЦИЯ УЧИТЕЛЯ КАК РЕЗУЛЬТАТ РАЗВИТИЯ ЕГО ЭСТЕТИЧЕСКОГО ОПЫТА

CREATIVE SELF-REALIZATION OF THE TEACHER AS A RESULT OF AESTHETIC EXPERIENCE DEVELOPMENT

Анотація. У статті розкриті фактори, що обумовлюють творчу самореалізацію вчителя і естетичний досвід, який прямо пропорційний творчій самореалізації педагога. Динаміка розвитку творчої самореалізації, в свою чергу, потребує, гармонії мислення і чуттєвості та має такі тенденції: від засвоєння пасивних форм художньо-естетичної діяльності до активної участі студентів у різноманітній творчій діяльності.

Ключові слова: вчитель, діяльність, естетичний досвід, педагогічна майстерність, самореалізація.

Аннотация. В статье раскрыты факторы, обуславливающие творческой самореализации учителя и эстетический опыт, который прямо пропорционален творческой самореализации педагога. Динамика развития творческой самореализации имеет следующие тенденции: от усвоения пассивных форм художественно-эстетической деятельности к активному участию студентов в разнообразной творческой деятельности.

Ключевые слова: деятельность, педагогическое мастерство, самореализация, учитель, эстетический опыт.

Summary. The article deals with the factors that contribute to creative self-teacher and aesthetic experience that is directly proportional to creative self-teacher. The dynamics of creative self has the following trends: the assimilation of passive forms of artistic and aesthetic activity to the active participation of students in a variety of creative activities.

Key words: activity, aesthetic experience, pedagogical skills, self, teacher.

Вступ. Однією з важливих проблем успішного встановлення національної школи України є формування творчої особистості педагога «Важливішими цілями створення системи освіти є передусім творча діяльність спеціаліста, здатність до гнучкої її перебудови, згідно зі зміною системи соціальних і культурних орієнтацій» (Зязюн І. А., Сагач Г. М., 1997, с. 65) [1, с. 65].

Проблема педагогічної майстерності, проблема розвитку естетичного досвіду є одними з ключових у педагогіці, яка як наука і особливо — як мистецтво, не можлива без педагога.

Поширеним у науці було визначення педагогічної майстерності як характеристика високого рівня

педагогічної діяльності. У цьому підході робиться наголос на аналізі не стільки внутрішньої природи суб'єкта педагогічної діяльності, скільки самого процесу та результату цієї діяльності. На думку І. А. Зязюна, майстерність вчителя необхідно розглядати як своєрідну етичну міру професійних діянь. Можна стверджувати, що педагогічна майстерність являє собою одиницю аксіологічно забарвленої етико-педагогічної свідомості.

Утілюючись в розмаїтті близькоспоріднених, а втім нетотожних понять, як то: «педагогічна творчість», «педагогічна культура», «педагогічний професіоналізм», «педагогічна технологія», «педагогічна етика», «педагогічний артистизм»

і подібне, без яких сьогодні важко уявити вітчизняний педевтологічний простір, і які забезпечують стабільність осмислення категорійної суті майстерності в специфічно-наукових ракурсах і деталях [4, с. 44].

Поняття «естетичний досвід» обґрунтовується у контексті категорії естетичного. Найбільш ємне визначення естетичного обґрунтував О. Лосєв: «Естетичне є вираження тієї чи іншої предметності, даної як самодостатня споглядальна цінність і обробленої як синтез суспільно-історичних відносин».

Основні проблеми формування естетичного досвіду були сформульовані античними мислителями (Аристотелем, Гомером, Піфагором Сократом, Платоном). На їхню думку, в особистості формується здатність бачити, відчувати й усвідомлювати прекрасне в мистецтві та дійсності, «як тільки відбувається відмежування «краси взагалі» та окремих довершених предметів, таким чином, зароджується власний естетичний досвід».

Платон розглядав естетичний досвід як основу виховання естетично розвиненої і естетично дієвої особистості, яка естетично здійснює свою життєдіяльність.

Феноменологічний аспект естетичного досвіду ґрунтовно досліджував французький естетик М. Дюфрен у праці «Феноменологія естетичного досвіду» (1953). Естетичний досвід згідно з концепцією Дж. Дьюї — це результат взаємодії живої істоти ч прекрасним у дійсності [6, с. 64–66].

Водночас спільною думкою науковців є те, що естетичний досвід може супроводжувати практичний, моральний, релігійний, інтелектуальний, проте жодним чином не повинен ототожнюватися з ними. Відмінність естетичного досвіду від будь-якого іншого досвіду — неутилітарний характер, отримання незацікавленого задоволення. Отже, естетичний досвід є унікальним феноменом людської особистості, посередником її взаємодії з навколишнім буттям та ціннісним фільтром осмислення суперечливих соціальних явищ і процесів, таке духовне утворення, що існує і виявляється через чуттєвість, як вираження «людських сутнісних сил».

Естетичний досвід є результатом культуротворчої діяльності людини і суспільства культури, оскільки формується під впливом того середовища, у якому він може повноцінно існувати, розвиватись і творити [6, с. 64–66].

Метою статті є розкрити роль естетичних начал у педагогіці, які пронизують усе життя людини, її працю, побут, відносини з людським оточенням. Естетика впливає на людину різноманітно, різнобічно збагачує її духовний світ і удосконалює її діяльність. Вона сприяє формуванню творчих здібностей особи і зміцненню її моральних позицій.

Завдання статті полягає в розкритті факторів, що обумовлюють творчу самореалізацію вчителя і естетичний досвід, який прямо пропорційний творчій самореалізації педагога. Оскільки творча самореалізація проявляється як взаємодія між внутрішньо

особистісними структурами, як вільна комбінація ідей, образів та моделей дійсності, то провідне місце в даному процесі належить уяві і майстерності майбутнього педагога. Естетичний досвід як неперервний процес має здійснюватися передусім у діяльності, в різнобічній соціальній творчості. Необхідно не лише навчити кожну людину естетично-почуттєво реагувати на оточуючий світ, але й збудити потребу у його перетворенні без нанесення йому екологічної ущербності, згідно з естетичними нормами й ідеалами; постійно прагнути до високої професійної майстерності, творчості, органічно поєднувати духовну і фізичну досконалість.

Важливо не приймати особистість як об'єкт естетичного впливу в стані пасивності, а формувати особистісне активне начало для постійного і неперервного, до життєвого естетичного самовиховання.

Естетичне виховання та творча самореалізація майбутнього вчителя. Єдність естетичного й морального виховання, а також виховання громадянського і політичного, гармонія Істини, Добра й Краси є не лише очікуваним результатом, але й передумовою ефективного естетичного виховання. Справжньою основою, умовою формування уявлень про прекрасне і потворне, піднесене і низьке, трагічне і комічне, здатності відчувати й переживати естетичне в навколишньому світі є вільне громадянське мислення і поведінка особи. Саме естетика передує всім духовним аспектам формування людини, включаючи естетичне [1, с. 4].

Творчість, за словником С. І. Ожегова, — це створення нових за задумом і реальним втіленням культурних та матеріальних цінностей. У психологічному словнику творчість інтерпретується як діяльність, результатом якої є створення нових матеріальних і духовних цінностей. Педагогічна енциклопедія визначає творчість як вищу форму активної та самостійної діяльності особистості [3, с. 687].

Естетичний досвід як сукупність систем естетичного знання і естетичних здібностей педагога формується як результат нагромадження специфічних засобів і методів естетичної діяльності. В процесі розвитку естетичного досвіду домінуючими виступають такі форми естетичної свідомості як естетичні почуття, емоції, сприймання, смаки, оцінки, погляди, потреби, ідеали, цінності. Тому проблеми творчої самореалізації майбутнього вчителя — це проблеми естетичного досвіду, який розвивається всіма засобами навчання і виховання.

Як відзначає І. А. Зязюн «естетичний досвід — надзвичайно широка галузь естетичної теорії, в якій збігаються інтереси таких наук, як філософія, педагогіка, фізіологія вищої нервової діяльності, психологія, соціальна психологія, кібернетика, естетика тощо. Естетичний досвід дає новий матеріал для світоглядного зростання особи. У свідомості людини залежно від конкретних умов її формування утворюється складний сплав художніх, моральних, політичних, трудових та інших установок» [2, с. 6].

Естетичний досвід встановлює гармонію здібностей, примирює людину саму з собою, вказує на її здібності до наукової творчості, до дії, навчає відчувати форму. Завдяки йому у науці виникають такі фундаментальні поняття, як інваріант, порядок, закон тощо. Іншими словами, «естетичний досвід може бути визначений як початок усіх доріг, що проходить людство». Але більше над усе естетичний досвід є незамінним у встановленні гармонії між людиною і світом [2, с. 93].

Факторами, що обумовлюють творчу самореалізацію майбутнього вчителя є [8, с. 26–77]:

- демократизація відносин між викладачами і студентами, яка виступає суттєвим елементом розвитку естетичного досвіду майбутнього вчителя і стимулює готовність у майбутньому будувати свої відносини з учнями на основі співробітництва, гуманізму, розуміння і взаємної поваги, культури демократії;
- наявність умов для розвитку інтересів, нахилів і здібностей кожного студента, в яких закладаються основи генералізованої творчої потреби вносити елементи краси в усі види діяльності;
- зростання питомої ваги трудового виховання, що пов'язане із формуванням естетичного ставлення до різних видів праці, в тому числі, розумової;
- естетизація всіх аспектів життєдіяльності майбутніх педагогів, спрямована на задоволення потреби у переживанні прекрасного, осмисленні його і виробленні власної позиції у ставленні до дійсності.

Система розвитку естетичного досвіду передбачає творчу самореалізацію майбутнього вчителя як суб'єкта індивідуального професійного розвитку в процесах [8, с. 76]:

- засвоєння спеціальних і загальноосвітніх навчальних дисциплін (розвиток естетичного сприймання, мислення, фантазії);
- засвоєння дисциплін психолого-педагогічного профілю (розвиток емоційно-мотиваційної сфери, морально-естетичних понять);
- естетичне самовиховання (участь у різноманітній художньо-творчій діяльності);
- педагогічної практики (розвиток творчих здібностей, новаторства, колективної співтворчості).

Згідно основних положень системи К. С. Станіславського, тільки при наявності узгодженої роботи всіх рушійних сил психологічного життя ми творимо вільно, безпосередньо, не від імені інших, а від свого власного імені, за рахунок свого особистого страху і своєї особистої совісті [7, с. 504].

Творча самореалізація майбутнього вчителя потребує активної і постійної участі уяви, почуттів, пам'яті і мислення. Їх взаємозв'язок робить творчий процес динамічним.

Динаміка розвитку творчої самореалізації, в свою чергу, потребує, гармонії мислення і чуттєвості та

має такі тенденції: від засвоєння пасивних форм художньо-естетичної діяльності до активної участі студентів у різноманітній творчій діяльності [5].

Розвиток естетичного досвіду в майбутнього педагога шляхом диференційованого та індивідуального підходу визначається рівень естетичного досвіду студента. Практика показує, що з цієї метою можна використовувати різні типи варіативних індивідуальних програм художньо-естетичної діяльності студентів, а саме [6, с. 63]:

- видовищно-емоційні;
- рекреаційні;
- креативні;
- комплексні.

Участь у видовищно-емоційних програмах (свята, особливі події, ділові контакти) потребує єдності емоційно-образного та пізнавального аспектів естетичного досвіду майбутнього вчителя. Тут створюються умови для творчої самореалізації через прояв емоційної реакції на конкретні події, а також активну чи пасивну участь.

Агітаційні програми розраховані на студентів, що мають певний естетичний досвід і здатні його пропагувати.

Рекреаційним програмам надають перевагу студенти, які в художньо-естетичній діяльності вбачають в основному дозвільно-розважальну функцію. Так, дисколекторії, дискотеатри, танцювально-розважальні шоу розвивають емоційно-вольову сферу особистості студента. Творча самореалізація кожного учасника стимулюється громадською думкою.

Креативні програми (організація виставок, спектаклів, музеїв і т.п.) розраховані на студентів з високим рівнем естетичного досвіду. Творча самореалізація майбутніх педагогів відбувається в процесі креативної діяльності, співтворчості, співавторства, співвиконавства і т.п.).

Комплексні програми включають елементи різних програм і організуються, в основному, на початку навчального семестру з метою визначення особистої участі майбутніх педагогів в тій чи іншій програмі. Вибір програми залежить від рівня естетичного досвіду кожного студента.

Користуючись трьохрівневою шкалою, можна виділити групи майбутніх педагогів з рівнем естетичного досвіду [8, с. 78–79]:

- пасивно-споглядацька — багаточисленна група студентів, які позитивно ставляться до художньо-естетичної діяльності, беруть участь в заходах, що організують їх однокурсники, але самі не проявляють ініціативи і тому не здатні до творчої самореалізації;
- активно-споглядацька — багаточисленна група майбутніх педагогів, які не впевнені у власних художньо-естетичних можливостях, але мають середній рівень розвитку художньо-естетичних здібностей, частково здатні до творчої самореалізації;

– активно-перетворююча — не багаточисленна група студентів, які навчаються у загально-освітніх школах, розвивали свій естетичний досвід в музичних, хореографічних, образотворчих школах, студіях, гуртках, вони вміють організовувати творчу діяльність, спрямовану на перетворення оточуючого світу з позиції його естетичного вдосконалення і, безумовно, само реалізуються в даній діяльності.

Результати розвитку естетичного досвіду майбутнього вчителя визначаються здатністю студента перейти з групи з нижчим рівнем розвитку естетичного досвіду в групу з вищим рівнем. Основою оцінки творчої самореалізації майбутнього вчителя є його конкретна діяльність.

Важливим аспектом педагогічного впливу на майбутніх педагогів пасивно-споглядацької групи є включення їх у спільну діяльність, створення при цьому відповідного емоційного фону, що дає можливість вільної дискусії, довірливих взаємовідносин, ділової критики. Організація спільної художньо-естетичної діяльності може відбуватися у формі гри. Для студентів активно-споглядацької групи важливо знаходити тактовні оцінки їх діяльності, що дасть змогу їм здобувати впевненість в собі, розкривати причини власних невдач. Тут доцільно використовувати такі форми виховної роботи, як проведення різноманітних заходів більш досвідченишими студентами, присутність на відкритих заходах та аналіз естетичного досвіду. Крім цього у студентів даної групи потрібно виробляти вміння проектувати творчу ситуацію. Мета проектування творчої ситуації — виявлення перспективних варіантів, зіставлення даних творчого пошуку і реальної дійсності [8, с. 77].

Студентам, які належать до активно-перетворюючої групи, надається свобода у виборі змісту і форм творчої самореалізації. Вони можуть залучатися

до проведення консультацій, зустрічей по обміну естетичним досвідом творчо працюючих вчителів внутрішкільних семінарів, до керівництва творчими учнівськими групами.

Оскільки творча самореалізація проявляється як взаємодія між внутрішньо особистісними структурами, як вільна комбінація ідей, образів та моделей дійсності, то провідне місце у цьому процесі належить уяві і майстерності майбутнього педагога. Паралельно з формуванням мислення естетичний, розумовий і практичний види досвіду розвиваються, засвоюються, вдосконалюються опосередкованим шляхом через слово і практичну дію [5].

Висновки. Практика показує, що творча самореалізація майбутнього вчителя відбувається успішно, якщо опирається на такі принципи:

- науковість естетичної освіти і виховання на всіх етапах розвитку естетичного досвіду майбутнього вчителя;
- єдність аудиторної і позааудиторної роботи;
- професійна спрямованість всієї системи розвитку естетичного досвіду майбутнього вчителя;
- активний взаємозв'язок рад факультетів, кафедр, громадських організацій.

Перспективи подальших досліджень. Дана стаття не вичерпує усіх аспектів розвитку естетичного досвіду майбутнього вчителя як основу його творчої самореалізації. Подальшого вивчення потребують проблеми забезпечення наступності формування естетичного досвіду в системі середньої, післядипломної педагогічної освіти, дослідження естетичного досвіду як складової педагогічної майстерності вчителя. Необхідно досліджувати формування естетичного досвіду як основу творчої самореалізації у зарубіжних системах вищої педагогічної освіти, розглянути питання педагогічного стимулювання процесу формування естетичного досвіду майбутніх учителів.

Література

1. Зязюн І. А. Краса педагогічної дії: навч. посіб. для вчителів, асп., студ. середніх та вищ. навч. закл. / І. А. Зязюн, Г. М. Сагач. — Київ: Укр.-фінський ін-т менеджменту і бізнесу, 1997. — 302 с.
2. Зязюн І. А. Естетичний досвід особи: формування і сфери впливу: монографія. — Київ: Вища школа, 1976. — 172 с.
3. Ожегов С. И. Словарь русского языка. Около 57000 слов / под ред. Н. Ю. Шведовой. — М.: Русский язык, 1986. — 797 с.
4. Науковий вісник Миколаїв. держ. ун-ту. ім. В. О. Сухомлинського. Серія: пед. науки. — Миколаїв: МНУ ім. В. О. Сухомлинського, 2012. — Вип. 36: Педагогічна майстерність: теорія і технології. — 146 с.
5. Професійно-творча самореалізація майбутнього педагога в інноваційній освіті: монографія / за ред. Л. О. Лазарева. — Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2013. — 386 с.
6. Розвиток професійного досвіду викладачів вищих педагогічних навчальних закладів на етико-естетичних засадах: монографія / за наук. ред. Л. Б. Лук'янової; Ін-т. пед. освіти і освіти дорослих НАПН України. — Київ: Талком, 2016. — 272 с.
7. Станиславский К. С. Статьи. Речи. Беседы. Письма. — М.: Искусство, 1953. — 630 с.
8. Творча особистість вчителя: проблеми теорії і практики: зб. наук. пр. Вип. 3 / НПУ ім. М. П. Драгоманова. — Київ: НПУ, 1999. — 461.